

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA

1994

Col·lecció TOMIR n.º 15

XX. La normalització lingüística en l'ús no oficial

Fins ara hem passat revista als àmbits d'ús públic confiats als poders estatals i autonòmics: l'Administració, l'Ensenyament i els mitjans de comunicació de titularitat pública estan sotmesos a les disposicions de la Llei de Normalització, i tenim el dret d'exigir-ne el compliment als governants. Ja hem vist però, que la Llei no té poder coercitiu per als mitjans de comunicació privats, ni confereix a l'Administració la potestat d'intervenir-hi –però sí el deure de garantir (creant mitjans propis?, subvencionant mitjans privats?, donant accés als d'altres Comunitats?) que els ciutadans puguin rebre informació, oral i escrita, en la nostra llengua-. Pel mateix motiu, la Llei no obliga altres sectors i activitats socials d'ús públic no oficial –l'Església, el comerç, els espectacles, etc.– ni tampoc, naturalment, la relació privada, però n'encarrega el *foment* als poders públics. I és indispensable que aquests sectors siguin normalitzats, perquè el procés de normalització general arribi a bon port.

I. LA NORMALITZACIÓ DE L'ESGLÉSIA

Tal com vam veure en el capítol XV, l'Església ha tingut un gran paper en la difusió de la modalitat estàndard de les llengües de cultura entre la massa del poble. Aquest paper ha estat especialment valuós en el cas de la llengua catalana, sobretot d'ençà que el Rei d'Espanya Felip V a principis del segle XVIII, per mitjà dels Decrets de Nova Planta i en nom del "dret de conquesta", establia que Espanya tindria en endavant "una sola llengua i un sol codi legal: els de Castella".

A causa del monolingüisme oficial, implantat per aquells Decrets, els documents oficials s'han fet en castellà, i s'han inscrit en aquesta llengua als registres de l'Administració de l'Estat, durant més de dos segles i mig; però els arxius eclesiàstics continuaren en general funcionant en català fins ben avançat el segle XIX, i la vida religiosa (sermons, catequesi, etc.) era l'únic àmbit de la relació social en què els ciutadans de les terres de llengua catalana tenien ocasió de conèixer i emprar la modalitat estàndard i els registres de nivell alt de la llengua que parlaven en família a nivell col·loquial.

El paper de l'Església en la difusió de les llengües i dels models lingüístics

En general, l'Església ha estat conscient d'aquest paper seu, de foment i salvaguarda del patrimoni lingüístic i cultural dels pobles: recordem que molts dels primers textos escrits de totes les llengües romàniques són de caràcter religiós. Modernament, les llengües sense Estat que viuen subordinades a la llengua estatal han trobat sovint a l'Església un ambient propici per a la seva supervivència com a llengües "normals".

Durant el franquisme, la nostra llengua trobà en certes festes religioses, i en certs actes civils en temples i santuaris, l'ocasió de trobada de gent -creient i no creient- conscienciada sobre la necessitat de salvar-la, i que no tenia cap altra oportunitat de reunir-se. D'altra banda en un temps en què els editors i la iniciativa privada en general no tenien cap possibilitat de fer sortir una revista en llengua no castellana, els butlletins d'algunes associacions religioses es convertiren en revis-

tes de difusió cultural; és el cas de *Lluc* a Mallorca o de *Serra d'Or* a Catalunya, que encara ara tenen un paper important en el panorama cultural català.

Val a dir que una part de l'Església, a partir del segle XIX, ha actuat també de factor castellanitzador de la societat balear. Sens dubte enlluernats pel prestigi de la llengua oficial de l'Estat, molts de religiosos volgueren posar-la a l'abast del poble, sense comprendre que així contribuïen a desvaloritzar encara més la nostra, ja bandejada de tots els altres usos públics. Durant el franquisme, molts de capellans i monges -i especialment els col·legis religiosos- adoptaren amb entusiasme la llengua castellana per a la seva relació amb els feligresos i amb els alumnes i els seus pares.

L'Església de les Balears i els models de llenguatge

Ja hem vist que aquest paper tradicional de l'Església com a divulgadora de la modalitat estàndard del català entre el poble fidel ha fet que en el balear hi hagi paraules que en llenguatge col·loquial duen l'article formal (com *l'orgue*) o es pronuncien amb *ela* geminada (com *cel·la*), per influència eclesiàstica. Els catecismes que s'editaren en temps del bisbe Miralles, per exemple, no empraven l'article salat, ni les formes col·loquials *noltros*, *nostro*, etc.

Però quan, en plena època franquista, l'Església universal substituï el llatí per les llengües vernacles com a llengua vehicular de la litúrgia, a Espanya es va fer una maniobra política molt intel·ligent, consistent a fer passar com a únic vernacle el castellà. Va ser una maniobra complicada que va exigir un canvi radical de vocabulari, perquè en aquella època, en el llenguatge oficial espanyol, les *lenguas vernáculos* eren les que ara la Constitució anomena *las otras lenguas españolas* -i això ja havia representat un progrés respecte de les primeres dècades de postguerra, en què eren tractades simplement de *dialectos*-. A partir del canvi de llengua litúrgica ja no reberen més aquesta denominació.

Molta gent acceptà de bona fe el "nou concepte" de vernacle (*en adelante la liturgia se hará en lengua vernacula, es decir en castellano*, va dir qualche eclesiàstic mallorquí), cosa en certa manera explicable, ja que el registre normal de llengua d'Església és el formal i aquest només

el tenien en castellà. No hi valgueren les recomanacions primeres del bisbe Enciso, ni les recomanacions i disposicions del bisbe actual, D. Teodor Úbeda i del seu Consell Pastoral: encara ara hi ha molta gent que parla mallorquí en família, però a l'hora de resar diuen *el padre-nuestro*...

Només una minoria de capellans i religiosos adoptà la nostra llengua com a llengua pròpia del seu ministeri. (A la part forana de Mallorca hi havia capellans que feien l'homilia en mallorquí perquè consideraven que en castellà el poble no l'entendria, però la missa la deien en castellà). I aquesta minoria no actuà d'una manera unànime: hi hagué capellans que adoptaren el registre formal, seguint la tradició secular de l'Església balear –i toparen sovint amb la incomprensió, ja que la seva actitud no va ser entesa, ni ho és del tot encara ara, per un públic mal informat–, mentre els altres adoptaven l'únic registre que en coneixien, és a dir el col·loquial mallorquí, menorquí o eivissenc. És simptomàtic que encara ara, en els horaris de les misses, s'indiquin amb una M les que es diuen en la nostra llengua (no sé com es fa a Eivissa).

La situació actual

En aquests moments, ens trobam amb celebracions normalitzades, tant des del punt de vista de la llengua emprada com del registre de llenguatge triat, i altres on s'empra un llenguatge "familiar" amb article salat no sols en les homilies sinó també en els textos litúrgics, i es recita el *parenoste* dient "pregau per *noltros* pecadors".

Fins i tot s'han publicat els Evangelis "en la parla popular de Mallorca", a fi d'acostar-los més al llenguatge del poble. Comprenc que la intenció és bona, i que els autors de la versió –que mereixen tot el meu respecte– han actuat amb el mateix esperit pastoral que els fa aprendre i emprar la llengua dels indígenes a les missions africanes. Però les llengües dels pobles africans són realment *llengües* diferents de les dels colonitzadors i dels missioners, i el seu ús per part de l'Església contribueix a "eivar" la llengua pròpia del territori a uns nivells que li eren escamotejats; però el mallorquí és una *modalitat* de la llengua catalana tan important com qualsevol altra i que com les altres té uns registres de nivell alt que el poble necessita conèixer; emprar en la

litúrgia el registre de nivell baix, en realitat "rebaixa" l'acte religiós i esquerda la unitat de la llengua. Una versió "mallorquina" dels Evangelis té el mateix sentit que una versió "andalusa" o "extremenya", i no crec que els capellans ni els bisbes respectius s'hagin proposat dur-les a terme.

Això sí: val més que es facin les celebracions en "llenguatge popular mallorquí" que en castellà. I segurament l'àmbit més endarrerit en normalització lingüística és el de la vida religiosa –o tal vegada m'ho sembla, per contrast amb el paper de primer ordre que hi ha jugat en altres èpoques–. És ver que en el món laïcitzat d'avui l'Església ha perdut força com a guia de conducta col·lectiva, però manté una gran autoritat moral fins i tot als ulls dels no creients o dels qui se n'han separat, de manera que la seva col·laboració i el seu exemple són indispensables en el procés actual de normalització lingüística.

El percentatge de misses que es diuen en castellà a les nostres Illes és absolutament desproporcionat al que l'Església practica en altres comunitats autònomes, i al marc legal vigent. Val a dir que hi ha diferències d'una illa a l'altra. Tenc la impressió que Menorca, en aquest camp com en tots els altres, està en situació molt millor que les altres illes. A Mallorca també s'ha progressat molt a la part forana aquests darrers anys i ja no es fan misses "bilingües", amb l'homilia en mallorquí i la resta de la celebració en castellà; però a Palma el percentatge de misses en la llengua pròpia de la Comunitat és quasi insignificant.

Hi ha casos aberrants, com el d'una celebració solemne a la qual vaig participar per casualitat fa pocs mesos (a la primavera de 1989), on una evident voluntat d'*aggiornamento* i de participació intensa dels fidels, contrastava amb l'ús del castellà, com si fóssim a Toledo o a Guadalajara. A l'hora del Credo, però, el celebrant va dir: *Ahora vamos a cantar el Credo en nuestra lengua, la lengua mallorquina* (i tothom es posà a cantar-lo en català estàndard, amb article formal tal com s'ha cantat sempre a Mallorca). Arribat l'ofertori, un grup amb vestits folklòrics mallorquins ballà el ball de l'oferta, i després la celebració continuà "en perfecto castellano". Jo em vaig quedar veient visions. Si saben que *nuestra lengua* no és el castellà, per què hi fan la celebració eucarística? I si volen fer la celebració en castellà, per què els balls mallorquins a l'ofertori?

És urgent un debat en profunditat, amb participació de religiosos i laics, per plantejar-nos la responsabilitat que l'Església té en el procés de normalització, i la manera de respondre-hi. És injustificable que hi hagi parròquies de Palma on no es diu ni una sola missa en la llengua del poble, i que a certes hores n'hi hagi tan poques en tot Palma que els fidels es vegin obligats a oir-la en castellà o a fer una llarga excursió d'un cap a l'altre de Ciutat. No es comprèn tampoc que hi hagi tanta gent illenca de soca-arrel, que parla sempre la nostra llengua en família, que en canvi no senti la necessitat de reclamar que s'hi faci la celebració eucarística. I no parlem ja dels qui xerren en mallorquí i resen en castellà. Tot això són símptomes de anormalitat lingüística, pautes de conducta diglòssica que necessitam corregir per ser una societat lingüísticament normalitzada. Però per corregir-les necessitam en primer lloc prendre'n consciència.

II. NORMALITZACIÓ DE LES RELACIONS NO OFICIALS

Ja hem vist en el capítol X la importància de les entitats privades en la presència pública del català al carrer: rètols, senyalització i publicitat. Hem vist també que el nom d'una botiga, d'una indústria, d'una societat, etc., té la mateixa importància que el nom de les persones com a signe d'identitat; i que la gran majoria d'aquests noms –i dels rètols corresponents– estan en castellà o en una llengua estrangera.

Però no n'hi ha prou de normalitzar el nom. De la mateixa manera que un ciutadà o ciutadana no es pot considerar lingüísticament normalitzat si té el D.N.I. a nom de *Josep, Miquel, Aina* o *Dolors*, però parla generalment en castellà, una botiga que té el nom en català però el subtítol en castellà i posa un retolet de *abierto / cerrado*, i fa les factures en castellà i hi manté la correspondència amb els clients, és una botiga no normalitzada en què el nom mallorquí, menorquí o eivissenc resulta tan “exòtic” com el d'*Acapulco*, posem per cas. I això mateix podem dir dels professionals (escassíssims, per cert) que s'anuncien amb una placa on consta en català el seu nom i la professió (*metge, notari*), si escriuen en castellà les receptes i els documents que autèntiquen, respectivament.

El marc legal

La Llei no atribueix obligacions concretes a les empreses privades (encara que podria arribar a ser necessària la intervenció de l'autoritat per protegir el dret dels ciutadans establert a l'article 2.2, *d'adreçar-se en català (...) a les empreses públiques i privades i de desenvolupar en aquesta llengua les activitats professionals, laborals..., etc.*). Però sí que estableix l'obligació dels poders públics de fomentar l'ús de la llengua catalana en aquests àmbits de la relació privada:

Article 37. 1.- *Els poders públics de la Comunitat Autònoma han de fomentar l'ús de la llengua catalana a la publicitat.*

2.- *Així mateix, s'ha d'impulsar l'ús ambiental del català i, de manera especial, la retolació en llengua catalana en tot tipus d'entitats socials i culturals, mercantils i recreatives.*

Article 38. 1.- *El Govern de la Comunitat Autònoma i les Corporacions Locals poden exceptuar o bonificar, pel que fa a obligacions fiscals, aquells actes i manifestacions relacionats amb el foment, divulgació i extensió de la llengua i cultura catalanes, pròpies de les Illes Balears.*

2.- *El Govern, d'acord amb les Corporacions Locals interessades, ha de crear centres especialment dedicats, en tot o en part, a fomentar el coneixement, l'ús i la divulgació de la llengua i cultura de les Illes Balears. Així mateix podrà subvencionar fundacions i quantes altres entitats tenguin tal finalitat.*

En compliment d'aquests preceptes, el Govern Balear, els Consells Insulars i molts d'Ajuntaments fan accions diverses. La Consellera de Cultura va fer en el programa *La Nostra Llengua* una breu síntesi de les de la seva Conselleria, que, a part d'un programa important per a la normalització de l'ús oficial, inclouen assessorament a les empreses públiques i privades i convenis amb l'Obra Cultural Balear, amb els mitjans de comunicació, la PIME, etc. Els tècnics dels serveis lingüístics de la Conselleria, del Consell de Mallorca i de l'Ajuntament, en la taula rodona que hem esmentat, donaren també informació sobre aquest punt; i també diferents alcaldes i regidors –de Búger, Campanet Inca, Manacor i Pollença– informaren de les seves iniciatives per pro-

mocionar l'ús de la llengua per part de la població: supressió de la taxa per al canvi de rètol, serveis d'assessorament lingüístic, petits rètols amb els noms de les mercaderies exposades en els comerços, indicacions *obert/tancat*, etc.

Situació actual

Hi ha pobles de la part forana que es poden considerar normalitzats: han catalanitzat la retolació (*form, queviures, sabates...*) i serveixen amb tota normalitat en la nostra llengua uns clients que molt majoritàriament la tenen com a llengua familiar. En canvi, a les ciutats grans, sobretot a Palma, i a les zones turístiques, el percentatge de rètols normalitzats –considerant com a normals els que estan en català i els que estan en les dues llengües– és encara molt petit. I si considerem que la normalització no consisteix només a canviar els rètols, sinó a mantenir en la llengua pròpia la relació oral i escrita dins l'empresa i amb els clients, hem de reconèixer que ens queda un llarguíssim camí per recórrer.

De totes maneres, si comparem la situació actual amb la de fa deu anys, hi constatem progressos evidents. Tal vegada els avenços més notables són els dels grans magatzems que han estat senyalitzats sistemàticament en les dues llengües (i fins i tot n'hi ha qualcun que les empra també totes dues en els anuncis per altaveu). També hi ha establiments bancaris –sobretot caixes d'estalvis– que tenen la senyalització en català o en les dues llengües i un servei de caixa ràpida que funciona en català i en castellà a gust del client (els talonaris, en canvi, els solen fer bilingües en lloc de fer-ne dues versions).

També el servei directe al client, a les ciutats grans i a les zones turístiques, es fa molt majoritàriament en castellà (o en llengua estrangera). Fins i tot hi ha qualche dependent castellanoparlant que encara es pensa que el client està obligat a parlar com ell, i molts de mallorquins que adopten sistemàticament el castellà quan entren a una botiga, sense saber si el dependent és castellà o mallorquí.

Quant a les professions liberals (metges, missers, notaris, arquitectes, agents comercials, etc.), la relació oral se sol fer en la llengua de les

Balears si les dues parts són de llengua catalana; però si només ho és una part, la relació es fa en castellà, encara que l'altra part entengui i fins i tot pugui parlar el nostre idioma. La relació escrita, donat l'escassíssim percentatge de població adulta alfabetitzada en català, es fa quasi exclusivament en castellà.

III. NORMALITZACIÓ DE LA RELACIÓ PRIVADA

En el terreny privat, la Llei no hi pot entrar ni tan sols quan només hi ha una llengua oficial: cadascú té tot el dret d'emprar amb la família i els amics la llengua que vulgui.

Però en realitat no hi ha normalització possible si la relació privada es manté en situació anormal: a Andorra l'única llengua oficial és el català (i quan aquí no era possible emprar-lo a nivell públic, feia enveja anar-hi i veure tota la retolació pública i els papers oficials en llengua catalana), però a les botigues i restaurants i al carrer en general, la llengua que dominava era el castellà i en segon lloc el francès. Això demostra que l'oficialitat, encara que sigui única, no basta per assegurar l'ús normal de la llengua d'un territori (ara el català està en procés de normalització a Andorra, gràcies a la influència del nostre procés). Irlanda n'és un altre exemple: és un Estat independent que té la seva llengua pròpia com a única oficial, però la té en perill de mort perquè tothom parla anglès.

Si volem tornar a la llengua de les Balears el lloc que li correspon com a instrument normal de relació de la societat illenca, és indispensable normalitzar també la relació privada. I això no es pot fer per llei, sinó per lliure voluntat de tots o la gran majoria dels seus habitants.

Per aconseguir-ho, necessitem evitar les actituds i els vicis de comportament que són efecte de la situació diglòssica que hem patit durant tant de temps: per part dels catalanoparlants, el complex d'inferioritat que els fa considerar el castellà com a llengua "superior" a la nostra (i per això molts de matrimonis mixtos adopten el castellà com a llengua dels fills) i el vici de canviar automàticament de llengua davant qui parla en

castellà, encara que ens entengui perfectament i fins i tot sigui capaç de correspondre'ns en la nostra llengua. Per part dels castellanoparlants, el complex d'inferioritat de considerar-se incapaços d'aprendre el català o de creure que fan el ridícul si intenten parlar-lo i s'equivoquen, i el vici d'esperar –i de vegades reclamar– que siguin els altres qui canviïn de llengua per tractar amb ells.

Però més encara que tot això, hem d'evitar les posicions radicals en favor d'una de les dues llengües i contra l'altra, que ens menarien inevitablement a l'enfrontament social i farien impossible la normalització i molt difícil la convivència.

XXI. Conclusions

Arribada al final del programa *La Nostra Llengua*, vaig voler fer una reflexió final i un repàs sumari de les qüestions tractades, que em sembla oportú reproduir aquí.

En primer lloc, vull remarcar que al llarg de tot el programa i d'aquest llibre he evitat tractar de la normativa gramatical i he defugit de dir "s'ha de fer això", "s'ha de dir d'aquesta manera". He procurat, en canvi, donar una informació general sobre la llengua i fer prendre consciència de dos fets:

1. *Qualsevol ciutadà d'un país normal necessita conèixer la llengua de la terra on viu.*
2. *Un cop coneguda, ell és amo d'aquesta llengua seva i, per tant, responsable de l'ús que en fa.*

Per això m'he esforçat a donar una informació bàsica sobre la llengua, donant preferència als aspectes socials (sociolingüístics) sobre els gramaticals. En resum podria condensar-se en els punts següents:

1. *La nostra llengua és una llengua romànica, és a dir, derivada del llatí, com el castellà, el francès o l'italià, formada paral·lelament a elles i*